

Sosyal Bilgiler Atatürkçülük Konuları Bağlamında Yurttaşlık Bilincine Yönelik Sözlü Tarih Çalışması: Bulgaristan Göçmenleri

Citizenship Consciousness Intending Oral History Studies in The Context of Social Science Lesson Kemalism Subject: Bulgarian Immigrants

Enver TÜRKSOY^a, Nihat KARAER^b

^a*Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Temel Eğitim Anabilim Dalı, Sınıf Eğitimi programı, Burdur, Türkiye.*

^b*Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı, Burdur, Türkiye.*

Öz

Araştırma kırsal bölgede yaşayan yurttaşların 4. Sınıf Atatürkçülük konuları çerçevesinde yurttaşlık bilincinin tespitini amaçlamaktadır. Araştırma nitel araştırma türlerinden olan kültür analizi yaklaşımı temel alınarak tasarlanmıştır. Araştırmanın temelini göç etmek zorunda kalan bir toplumun Mustafa Kemal Atatürk'e yönelik algılarının Atatürkçülük konularından yola çıkılarak tespiti oluşturmaktadır. Bu kapsamda araştırılan toplum "93 harbi" olarak adlandırılan Osmanlı-Rus savaşları nedeniyle göç etmek zorunda kalan Bulgaristan göçmeni Başmakçı köyü halkını kapsamaktadır. Araştırmacılarından biri Başmakçı Köyü'nde 5 yıl öğretmenlik yapan ve bölge halkı ile yakın ilişkide olan biridir. Sözlü tarih yöntemi kullanılarak araştırma verileri toplanmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanarak video ve ses kayıtları alınmıştır. Toplanan veriler içerik analizi yapılarak değerlendirilmiştir. Halkın Atatürkçülük konuları konusunda farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların konu hakkında bilgi edinmeye istekli olduğu görülmektedir.

Abstract

The research aims to find awareness of citizenship of people who live in local area in the frame of 4th grade Kemalism lessons subject. The research's method is based on ethnography which is one of the qualitative research methods. Purpose of this research is finding attitudes of people who had to migrate toward Mustafa Kemal Atatürk, based upon Kemalism subjects. In this context, the society which is researched involves people of Başmakçı village who had to migrate from Bulgaria because of the war between Ottoman and Russia which is named as the '93 war. One of the participants of research have worked 5 years as teacher and lived together with people in the village. Research data is founded with oral history method. Semi-structured interview method is used and video and voice records are taken in interviews with participants. Data which are taken are evaluated by content analysis. It is seen that public's awareness in Kemalism subjects is high. It is observed that participants are willing to learn about the subject.

Anahtar Kelimeler

Atatürkçülük
Kültür analizi
Sözlü Tarih

Keywords

Kemalism
Culture Analysis
Oral History

Extended Summary

History plays an important role on seeing future by looking past (Akbaba and Kılcan, 2012). Societies were transferred their norms and believes to the future generation in oral way before the invention of writing. Oral history method contributes to history with the information in the mind of people who testify certain period of time and by the help of primary sources.(çakmak, 2010; Yow, 2005; Thomson and perks,2003). The research aims to find awareness of citizenship of people who live in certain area in the frame of 4th grade Kemalism lessons subject. Oral history method is chosen in this purpose. In this ethnographic research, a society which is fixed and structurally homogeneous is observed.

Participants had to migrate in consequence of Russian invasion in Bulgaria after the war between Ottoman and Russia which is named as the '93 war in 1877-1878. Mass migration was started after 1934. At 1936, by the influence of intense migration, settlings at Burdur-Afyon-Denizli area are started with the decision general migration committee took. The first settlers at nearby Afyon migrated from there second time due to the geographic structural problems and social expectation. By the end of the 1930's, they settled in Başmakçı village which is known as Erikli plateau at that time. They choose this place because first settlers lived off woodworking and the place which they settled named Deliorman and Şumlu district are forestry. First settlers lived off by wooden crafts such as making barrel and carriage. Next generation turn into craftsmanship at construction.

Migration and problems are accompanied by it causes to people become introverted and minimize the communication between surrounding villages. Social rituals continued by the beginning of the 2000's. Weddings and send-off ceremony of soldiers kept as in before the migration. Ladies are wearing velvet bridal dress; young males at village keep their tradition alive by laying on entertainments such as cortege and harvest festival after the harvest. A cultural frolic is shown in wedding ceremony. The society brings their culture with them from Bulgaria and continues it.

The research is conducted with cultural analysis (ethnographic) which is one of the qualitative research methods based on theory of meaning. Ethnographic method is chosen on the purpose of determining tendencies of a cultural structure on specific subject. Research data are collected by a researcher who have been 5 year in the Başmakçı village where sample group live. Oral history method is used for determining tendencies and supporting with past lives. It is thought that oral history method supports this research for finding reasons of tendencies and in depth investigation of lives of people during the interviews. Semi-structured interview forms based on research topic are used in interviews. Research data are collected by recording voices and videos. Collected data are analysed in two steps. Descriptive analysis step is formed by frequency table of answers which participants give to the questions asked. Content analysis step is formed by explaining evidences, which account for data collected, by placing expressions of participants. Research data collected at the time and at the place where volunteer participants choose, by their request. Collected data are edited and submitted for approval to the participant. Data is coded after approval of participant gained.

Female participants above 50 years of age have less awareness of the subject then other groups. The basic reason of this is having heavy works in village life and having less contact then men. The group who have highest awareness of the subject is male participant above 50 years of age. The reason this group have higher degree than other groups is this group have deeper information about historical events and detailed knowledge on migration process. All of the participants know about subject's love of children and importance he give to women. In addition, they answer obviously to the question asked.

Most of the participants know about subject's love of country and human, skills of commandership and family members. The least opinions presented about subject are dislike of pride, courage and school life.

It can be said that participants, in general, have high awareness of 4th grade Kemalism subject.

Although participants' level of education is low, all of participants give true answer to more than half of the questions asked. It is seen that participants are interested with subjects about Atatürk although the questions asked are at the level of liberal knowledge. Some reason for this situation is presenting below;

They state that they see Mustafa Kemal Atatürk as immigrant like themselves with the statement "he is also an immigrant like us"

Participants stated that they were from same village with İsmet İnönü. This situation makes participant interest with politics and Atatürk's life.Society is eager to learn and at odd moments people are up to date. The stories and

events of liberty war which is learned by listening from family elders provide continuation of culture and oral history. Elder people in village told about conditions which effect social life negatively such as liberty war and famine to the people live in the village.

1. Giriş

Sözün yazıya geçirilmesiyle tarih başladı ifade edilse de (Öztürk,2010); tarih bilimini toplumsal değer ve değişimleri sonucunda elde edilen sözlü ya da yazılı belge olarak ifade edilmektedir Arı (2011). Tarih toplumların geçmişinden yola çıkarak yarının kestirilmesinde önemli rol oynar (Akbaba ve Kılcan. 2012). Yazının bulunmasından önce toplumlar değer ve normlarını sözlü olarak gelecek nesillere aktarmaktaydı. Yazın bulunmasıyla sözlü olan kültürel değerleri, tarihi olayları ve kahramanları gelecek nesillere aktarmak için yazı kullanılmaya başlanmıştır.

Yazı, toplumun sözlü değerlerinin, olay, olgu ve davranışların değiştirilmeden uzun yıllar aktarılmasında etkilidir. Yazılı kültürü olmayan toplumların dilleri, bazı diller de zamanla baskın dil guruplarına bırakmış, yapısal değişimlere uğramış yâda kendine özgü niteliklerini kaybetmiştir. Tarihte ilk özlü edebiyatın yazıya geçirilmesi Herodot ile başlar. Herodot anılarını kitabında toplamış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Sözlü gelenek Türk toplumunda yağın olmasına karşın; Türk tarihi açısından ilk sözlü tarih eserleri Orhun yazıtlarına kadar dayanır yazıtlarda. Yapmış oldukları vezir Tonyukuk dilinden yazıtlara işlenmiştir. Birçok yazar tarihin Herodot ile başladığını düşünür (Öztürk, 2010). Herodot'un kişisel anılarını kaleme aldığı Herodot Tarihi adlı eserler sözlü tarih çalışması olmaktan çok anıların toplandığı sözlü kültür geleneği formatında bir kitaptır. Sözün sözlü niteliğine olan duyarlılık günümüz bilim dünyasına özgü bir yenilik olmayıp, ilk nitelikli çalıma ortaçağ döneminde bitki ve çiçekler hakkında bilgi toplayan ve derleyen Erasmus 'tan günümüze dek uzanmaktadır (Ong, 2010) .

Sözü tarih belirli bir zaman dilinde olaylara tanıklık etmiş bireylerin zihnindeki bilgilerin birincil kaynak yardımıyla tarihe katkıda bulunan bir yöntemdir (Çakmak, 2010; Yow , 2005; Thomson ve Perks 2003). Sözlü tarih toplumların tarihini organize bir şekilde insanlara ulaştıran doğal bir araçtır (Hamilton ve Shopes 2008;Ritchie, 2015; Thompson, 2000). Birincil tarihi kaynaklardan elde edilen veriler günümüzde dijital ses ve video kayıtlarına olanak sağlamaktadır (Arı,2011; Ritchie, 2015

Sözlü tarihe yönelik yapılan çalışmalar eğitim alanında yöntemin etkililiği üzerine yapılmıştır. Yapılan diğer çalışmalar ise Fidan 2011; Halil ve Turan, 2014; Sağlam 2015; Yıldız ve Doğramacı 2014 tarihe kaynaklık etme kaygısı gütmektedir. Bu araştırma kazanımların sözlü tarih yöntemini kullanarak belirli bir bölgede yaşayan bireylerin farkındalık düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Sözlü tarih araştırmaları etnografik araştırmalarda veri toplamak için kullanılacak bir katılımcı gözlem kadar etkili yöntemdir. Eğitim ile ilgili araştırmalarda katılımcı gözlem genellikle kullanılmaktadır (Yazıcı, Reisoğlu ve Altun, 2012). Etnografik araştırmaların bireylerin davranışları ve tutumları olaylara karşı bakış açılarını derinlemesine inceleyen ve uzun zaman gerektiren çalışmalardır. Eğitimde yapılan gözlemlerin kısıtlı ve dar bir zaman dilimini kapmasının bu tür çalışmalar araştırmacıların yönelmesini engellediği sonucuna ulaşılabilir. Sosyolojik araştırmalarda çoğunlukla başvurulan etnografik yöntemin eğitim araştırmalarında kullanılması uzun zaman ve yüksek maliyet getirmektedir. Aşağıda araştırma katılımcılarına yönelik genel hatlarıyla bilgi verilmiştir.

Araştırma katılımcıları, Tarihte 93 harbi olarak bilinen 1877- 1878 Osmanlı Rus savaşından sonra Rusların Bulgaristan'ı işgal etmeleri sonucunda göç etmek zorunda kalmıştır. Umumiyye-i Muhâcirîn Komisyonu denetiminde Burdur Erikli Yaylası olarak bilinen bu günkü adıyla Başmakçı Köyü'ne 1885 yılında iskân olmuşlardır. Halkın geldikleri Deliorman ve Şumlu bölgesinin orman olması, ilk yerleşimcilerin ağaç ileleriyle geçimlerini sağlamaları nedeniyle bu gölgeyi yerleşim yeri olarak seçmişlerdir. Köye yerleşim iki şamada olmuştur. Birinci kabile 6 hane halimde köye yerleşmiş ve ilk yerleşimden yaklaşık yirmi yıl sonra ikinci kabile 2 hane olarak yerleşmiştir. İlk kabilede Boşnak ve tatar yerleşim bölgelerinden gelen iki hane bulunmaktadır. Başlangıçta iki kabile müstakil muhtarlıklara sahip olsa da ilerleyen süreçte muhtarlıklar birleştirilmiştir. Bu durum gruplar arasındaki etkileşimi arttırmıştır. Köy halkı 2000 li yıllarda ilk defa civar köylerle evlilik bağı kurmaya (kız alıp kız verme) başlamıştır. Burdur yöresine ilk dört tekerli at arabalarını, 12 parmaklı ahşap tekerlekleri ve ahşap fiçiyi tanıtan Başmakçı Köyü halkı olmuştur. Civar yörük köylerinden farklı yapı anlayışına sahip olmaları ve göç edilen bölgeden getirilen teknolojik unsurlar (fırın, at arabası, fiç vb.) halkın kendini yörük köylerinden üstün görmesinde etkili olmuştur. Köy halkı dışa kapalı yapısı ve yerleşim yerinin diğer yerleşim yerlerine uzak olması nedeniyle yöredeki yerli halk ile asgari düzeyde etkileşimde bulunmuşlardır. Bu nedenlerden dolayı Başmakçı Köyü halkı Bulgaristan'daki geleneklerinin büyük bir çoğunluğunu günümüzde de devam ettirmektedir.

Yukarda görüldüğü üzere Başmakçı halkı içinden bulunduğu yöreden farklı bir kültürel topluluktur. Bu araştırmada bu toplumun eğitsel bazı kıstaslar aracılığıyla (4. sınıf Atatürkçülük konuları) farkındalıklarının belirlenmesi

amaçlanmıştır. Etnografik araştırmaların eğitimde kullanılmasındaki belli başlı sorunlardan ve devamında belirli homojen kültürel değerlere sahip bir toplu yapısından bahsedilmiştir. Araştırmaya temel olan toplum araştırmacılar için bir fırsat oluşturmuş ve eğitimsel açıdan etnografik bir araştırma yapma fırsatı meydana gelmiştir. Mevcut durumların etkisiyle sözlü tarih yönteminin kullanılması araştırmaya zenginlik katacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı sözlü tarih yöntemini kullanarak kırsal bölgede yaşayan yurttaşların ilkökul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Atatürkçülük kazanımları bağlamında tarih bilincinin tespit edilmesidir.

Araştırma katılımcılarının muhacir olması yapılan alan yazın taramasında bu konuya yönelik çalışmalarının bulunmaması araştırmanın bu açıdan önemini arttırmaktadır. İlkokul düzeyinde yurttaşlara kazandırılması gerek Atatürkçülük kazanımlarının, orta yaş ve üstü bireylerdeki kalıcılık düzeyinin belirlenmesi yurttaşlık bilincinin betimsel olarak tespiti açısından önem taşımaktadır.

Araştırmanın problemi

İlkokul 4. Sınıf düzeyi Sosyal Bilgiler Dersi Atatürkçülük konuları çerçevesinde yurttaşların bilinçlilik düzeyi nedir?

İlkokul 4. Sınıf düzeyi Sosyal Bilgiler Dersi Atatürkçülük konuları çerçevesinde yurttaşların bilinçlilik düzeyi üzerinde etkili olan belli başlı faktörler nelerdir?

İlkokul 4. Sınıf düzeyi Sosyal Bilgiler Dersi Atatürkçülük konuları çerçevesinde algıları nasıldır?

2. Yöntem

Araştırmada kırsal bölgede yaşayan halkın 4. Sınıf Atatürkçülük konuları bağlamında yurttaşlık bilincini betimsel olarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda nitel bir yapıya sahiptir. Katılımcıların deneyimleri doğrultusunda öğrenmelerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma bir toplumun değer ve normlar gibi kültürel öğelerinin tanımına dayanan nitel araştırma yöntemlerinden biri olan kültür analizi (Etnografik Araştırma) yaklaşımı kullanılmıştır (Keegan, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Etnografik araştırmalar belirli bir toplumun bir konu hakkındaki eğilimlerinin belirlenmesinde kullanılan bir yöntemdir (Akturan,2007; Creswell, 2003). Araştırma etnografik çalışma yöntemlerinden biri olan sözlü tarih yöntemi kullanılarak şekillendirilmiştir. Sözlü tarih bir döneme ait yaşantı ve tanıklıkların ortaya çıkarılarak tarihin yapılandırılmasına katkıda bulunan bir yöntemdir (Akbulut,2014). Araştırmada sözlü tarih yöntemi yapılan görüşmelerden elde edilen verileri katılımcıların geçmiş yaşantıları ile desteklemek elde edilen verilerin derinlemesine açıklanması amacıyla kullanılmıştır.

Araştırmada örneklem olarak Başmakçı köyünün seçilmesinin pragmatik ve bilimsel olmak üzere iki nedeni bulunmaktadır. Pragmatik neden araştırmacılarından birinin beş yıl boyunca köyde bulunması ve halk ile kolay iletişim kurulabilmesidir. Bilimsel nedeni ise köy halkının kısmi değişmelere rağmen civardaki diğer köylerle kültürel alışverişi yok denecek kadar az olması ve kültürel unsurların yaşatılma gayretidir.

Çalışma Grubu

Araştırma katılımcılarını Burdur ili Merkez İlçesine bağlı Başmakçı Köyü 'de yaşayan ortaya yaş ve üstü bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın (Patton 2001). Araştırmada katılımcıların gerçek isimleri kullanılmayarak kodlama yapıldı. Erkek katılımcılar için "E" harfi ile başlayan erkek isimleri kullanıldı Örneğin bir numaralı katılımcı 71 yaşında bir erkek bu katılımcıya verilen kod "Emin71" şeklindedir. Katılımcıların cinsiyete bağlı öğrenim durumunu gösteren bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyete bağlı öğrenim durumu tablosu

Öğrenim durumu	Kadın	Erkek	Toplam
Üç yıl	3	0	3
İlkokul	8	8	15
Ortaokul	0	8	8
Toplam	10	16	26

Araştırmaya katılan bayan katılımcılardan üçü (KEVSER74, KADRİYE78, KAMURAN86) üç yıl öğrenim görmüş olup, diğerleri (KEZBAN70, KADER40, KIYMET35, KİRAZ35, KÜBRA36, KERİMAN33, KARANFİL62, KER-

İME45) ilkökul mezunudur. Erkek katılımcılardan sekizi ilkökul mezunu olup (EMİN71, ERDEM90, ERKAN60, ER-CAN79, ENGİN33, EKBER57, K22, EDİP85); sekiz erkek katılımcı (EKREM48, ERAY73, ESER45, ERDİNÇ41, ERDAL65, KERİME45, ERCAN79, EMİR62) ortaokul mezunudur. KİRAZ35 dışındaki Bayan katılımcıların tamamı hayatı boyunca köyde ikamet etmiştir. KİRAZ35 ve KARANFİL62 farklı yerleşim bölgesinden köye taşınmıştır.

Erkek katılımcıların hepsi hayatının bir bölümünde askerlik ve çalışmak gibi sebeplerle farklı şehirlerde bulunmuş olup köy halkı dışında insanlarla etkileşim halindedirler. Erkek katılımcıların tamamı çatı ve inşaat ustalığı yapmaktadır. Çalışma koşulları gereği mesleki mesai oluşturulmuş sabah saat 07:00 ile 09:00 arası köyden çıkıp işin durumuna bakılmaksızın akşam saat 17:00 de köye ulaşmaktadırlar. ERDAL65 dışındaki bütün katılımcılar Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili her hangi bir kitap okumadığını belirtmiştir. Okul hayatı dışında elde edilen bilgilerin tamamının aile büyükleri, görsel ve işitsel medya ve sosyal etkileşim ile elde edildiğini belirtmişlerdir. Beş katılımcı 2. Derece akrabalarının kurtuluş savaşı sürecinde bir fiil yer aldıklarını belirtmiş ve kurtuluş savaşı sonrasına yönelik bilgilerinin akrabalarına dayandığını belirtmişlerdir.

Araştırmacı Rolü

Araştırmacılarından biri üniversitede öğretim üyesidir. Diğer araştırmacı katılımcıların yaşadığı köyde 5 yıl boyunca sınıf öğretmenliği yapmış olup halk ile sürekli etkileşim halindedir. Köy imece işlerinde aktif bir şekilde yer almıştır. Ayrıca köy halkına doğal ihtiyar meclisi üyesi olması ve teknolojik ve akademik konularda sağladığı yardımlar sayesinde toplum tarafından benimsenen ve saygı gören bir kişidir. Elde edilen ham veriler araştırmacılar tarafından biri tarih alanında uzman- sürekli olarak yapılan değerlendirme toplantılarıyla organize edilmiştir. Etnografik çalışmalarda araştırmacının araştırma sürecine yakından dahil olması çok önemlidir(Creswell,2003; Murchison, 2010; Yıldırım ve Şimşek 2013). Beş yıllık süre boyunca araştırmacı Başmakçı köyü halkı tarafından kabullenme sorunu yaşamamış ve halk tarafından benimsendiği düşünülmektedir. Araştırmada veri toplama sürecinde kadın katılımcılarla yapılan görüşmelerde bütün katılımcıların araştırmaya katılma konusunda istekli olması nedeniyle sorulara içtenlikle cevap verdiği düşünülmektedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın kuramsal yapısı tamamlandıktan sonra, Araştırma için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu hazırlanma sürecinde ilk olarak 4. Sınıf Atatürkçülük konuları tespit edilmiştir. Ders kitabında geçen Atatürkçülük ile ilgili konular ve kazanımları temel alınarak konulara yönelik görüşme sorular hazırlanmıştır. Sorular hazırlanırken soruların kolay olması, açık uçlu olması, yönlendirici olmamasına dikkat edildi. Ayrıca soruların tek boyutlu olmamasına, katılımcılar tarafından kolay anlaşılabilmesi için alternatif sorulara yer verilmesine, daha ayrıntılı bir şekilde veri elde edebilmek amacıyla sonda sorulara ve soruların belirli bir mantık sırasına uygun olmasına dikkat edildi (Yıldırım ve Şimşek, 2013; Patton,2001; Yin,2011).

Pilot uygulama öncesi hazırlanan taslak form ilk olarak bir Türkçe öğretmeni ve iki öğretim görevlisi tarafından gözden geçirilmiştir. Alınan dönütler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Aynı köyde yaşayan iki kişi ile ön uygulama yapılmış olup daha sonra bu görüşmeler çalışmaya dahil edilmiştir. Ön uygulama sonrası alınan dönütler doğrultusunda 8 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu son halini almıştır. Geliştirilen form giriş bölümü, ısındırma soruları ve ana görüşme soruları olmak üzere 3 bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü çalışmanın içeriği hakkında bilgiler içermektedir. Isındırma soruları 4 sorudan oluşmakta katılımcıların ana sorular öncesi rahatlamasını sağlamayı amaçlamaktadır. Ana sorular 8 temel soru ve her soru için bir alternatif soru ve 1., 2. ve 3. Soru için sonda sorulardan oluşmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Araştırmaya katılmak isteyen gönüllü katılımcıların belirlenmesi amacıyla bir hafta süreyle kişilerle ön görüşmeler yapılmıştır. Yapılacak olan çalışmanın içeriği hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Çalışmaya katılmak için gönüllü bireylerden randevular alındı. Görüşme yapılacak yerler katılımcıların istekleri doğrultusunda belirlenmiştir. Burada amaç katılımcılara kendilerini rahat ifade edebilecekleri bir ortam sağlanmasıdır. Görüşmeler ev, okul, kahvehane, marangoz atölyesi ve bahçe vb. ortamlarda gerçekleştirildi.

Alınan izinler doğrultusunda görüşmelerin büyük çoğunluğu ile video kayıtları alınmıştır. Görüşmeler 25 dakika ile 50 dakika arasında sürmüştür. Görüşmeler katılımcıların iş yükünün olmadığı ve araştırma sürecini aksatmayacak şekilde toplanmıştır. Bayan katılımcılarla yapılacak olan görüşmelerde katılımcının kendini rahat bir şekilde ifade edebilmesi için kendi tercih ettiği bir yakınının ya da arkadaşının görüşme süresince görüşme ortamında bulunmasına müsaade edilmiştir. Ham görüşme verileri düzenlendikten sonra katılımcıların onaylarına başvurulmuştur.

Veri Analizi

Araştırma verileri içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, betimsel analize kıyasla daha derinlemesine analiz imkânı sağlamasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Öncelikle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler metin dosyasına dönüştürüldü. Daha sonra analizin daha net yapılabilmesi için ham verilerde konu dışı veriler ayıklandı. Elde edilen metin dosyaları iki uzman tarafından birbirinden bağımsız ortamlarda kodlamaları yapılmıştır. Anlam konusunda tereddütte düşülen ifadeler için katılımcılarla yeniden görüşmeler yapıp, katılımcının asıl anlatmak istediğini açık bir şekilde ifade etmesi istenmiştir. Alınan geri dönüşler sonrasında kodlarda yeniden düzenlemeye gidilmiştir. Elde edilen kodlar gruplandırılmıştır. Oluşan guruplardan temalar elde edilmiştir. İki bağımsız kodlayıcı tarafından yapılan kodlamalar karşılaştırılmıştır. Araştırma güvenilirliği Miles ve Huberman (1994), güvenilirlik formülü üzerinden hesaplanmıştır. Araştırma güvenilirliği ((Görüş birliği/görüş birliği+ görüş ayrılığı= güvenilirlik) (84/84+2= 97) %97 olarak hesaplanmıştır. Katılımcılar yaş ve cinsiyet kriterlerine göre gruplandırılmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

İçerik analizi ile elde edilen verilere kod verileri dört tema altında toplanmıştır. Aşağıda temalara ait frekans değerleri ve katılımcı görüşlerine yer verilmiştir.

Atatürk ailesi ve şahsı hakkında temel bilgiler ile ilgili bulgular

Araştırma katılımcılarına “Atatürk’ün ailesi ve öğrenim hayatı hakkında bildikleriniz nelerdir?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların cevaplarına yönelik frekans tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. Atatürk ailesi ve şahsı hakkında oluşturulan frekans tablosu

	Erkek		Kadın		Toplam
	50 yaş altı	50 yaş üstü	50 yaş altı	50 yaş üstü	
Doğum-ölüm	8	8	5	4	25
Aile bireyleri	8	8	5	4	25
Eğitim hayatı	1	3	1	0	5

Atatürk’ün doğum ve ölüm tarihine ve aile bireylerine yönelik olarak sorulan sorulara katılımcıların tamamı cevap vermiştir. Katılımcıların konu hakkındaki ifadeleri şu şekildedir:

“Mustafa kemal Atatürk Selanik’ten Türkiye’ye göç etti. Babası Ali Rıza Efendi, annesi Zübeyde Hanım, hafız bir kadındır. Subay okuluna gitti okuldaki başarısından dolayı hocası ona Kemal adını taktı” (EMİN71)”

“İlk gitti yer askeri okul değildi; din bilgisi amaçlıydı; fakat orada olmadı. Birçok yanlışlıklardan sonra askeri okula girdi. Askeri başarılarından sonra sıra Çanakkale’ye geldi. Çanakkale’nin mimarı Atatürk tür.” (ERDAL65)

Erdal65 kodlu katılımcı diğer katılımcılardan farklı olarak Mustafa Kemal Atatürk’ün Şemsi Efendi ilkokulunda dini amaçlı bir eğitim gördüğünü ifade etmiştir. Öğrenim sürecinde hayatında meydana gelen değişikliklerin onu askeri okula gitmeye teşvik ettiğini belirtmiştir. Evlilik ve çocukları hakkındaki görüşler şu şekildedir:

“Bir defa evlendi Latife Hanımla ve evlatlık edindi Sabiha Gökçen’i” (KERİME45-KADER40).

Bayan katılımcılar özellikle Latife Hanım ve Sabiha Gökçen hakkında net görüş bildirmiş sorulan soruya ilk olarak Latife Hanım ve Sabiha Gökçen’i belirterek yanıt vermişlerdir.

Genel olarak katılımcıların Atatürk’ün eğitim hayatı hakkında az görüş bildirdiği 50 yaş üzeri kadınların konu hakkında bilgi sahibi olmadığı görülmektedir. Kadın katılımcıların kadın aile bireyleri konusunda daha dikkatli olduğu söylenebilir.

Kurtuluş Savaşı Sürecinde Mustafa Kemal Atatürk’ün Rolü İle İlgili Bulgular

Kurtuluş savaşı sürecinin kazanılmasında Mustafa kemal Atatürk’ün oynadığı rol ve yeteneklerine yönelik katılımcı görüşlerini içeren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 4. Kurtuluş savaşı sürecinde Mustafa Kemal Atatürk'ün rolü ile ilgili frekans tablosu

	Erkek		Kadın		Toplam
	50 yaş altı	50 yaş üstü	50 yaş altı	50 yaş üstü	
Vatan ve millet sevgisi	7	8	4	4	23
Kararlılığı	4	7	3	2	16
İyi bir komutan olması	8	8	5	4	25
Halkı bir araya getirme gücü	7	7	3	2	19
Cesareti	2	3	1	1	7
Zekâsı	3	6	2	2	13

Tablo 4 incelendiğinde kurtuluş savaşının kazanılma sürecinde katılımcıların tamamı Atatürk'ün iyi bir komutan olmasının etkili olduğunu (f=25) daha sonra vatan ve millet sevgisinin (f=23) etkili olduğunu katılımcıların büyük çoğunluğu ifade etmiştir. Buna karşın Atatürk'ün cesaretine (f=7) yönelik görüş en az ifade edilmiştir. Katılımcıların ifadeleri aşağıda verilmiştir.

“Yunan 'ı, Bulgar 'ı, Rum 'u İngiliz 'i ülkeye girmiş; eğer o olmasaydı biz şimdiki yemen gibi olurduk. Silah arkadaşları ile askere cesaret verdi. Tamam, bende gidiyorum ölürsek beraber öleceğiz, kalırsak beraber kalacağız dedi.” (KADRİYE78)

Katılımcının görüşü dikkate alındığında Mustafa Kemal Atatürk'ün halkı bir araya getirme gücünün vurgulandığı görülmektedir.

“Ülkenin o günkü hali ortada, parçalanmış bir vaziyette, İngilizler işgal etmiş yunanlar Akdeniz'e dayanmış herkes her yerden saldırıyor. Bu bir deli cesareti... Orda bir hamle yapmak kolay değil. Kurtuluş savaşı olmasa Türkiye'den zannedersenem bahsedemzedik.” (ERDİNÇ41)

Katılımcının görüşü Atatürk'ün cesareti ve iyi bir komutan olmasına vurgu yapmaktadır. “yaptığı hamleler” iyi bir komutan olması ve zekâsı; “bu bir deli cesareti” ifadesi ise kolaylıkla alınamayacak kararları almakta cesur davranmasını ifade etmektedir.

Atatürk'ün Kişilik Özelliklerine Yönelik Bulgular

Araştırmada elde edilen 3. Tema kapsamında 7 kod elde edilmiştir. Bu kodların frekans dağılımlarını içeren Tablo 5 aşağıda sunulmuştur.

Tablo 5. Atatürk'ün kişilik özelliklerine yönelik frekans tablosu

	Erkek		Kadın		TOPLAM
	50 yaş altı	50 yaş üstü	50 yaş altı	50 yaş üstü	
İyi bir lider oluşu	6	6	3	2	17
Açık sözlülüğü	5	6	3	3	17
Liderliği	6	7	4	4	21
İnsan ve millet sevgisi	7	8	5	4	24
Gurura yer vermemesi	0	2	0	0	2
İleri görüşlülüğü	4	5	2	1	12
Kadın ve çocuğa verdiği önem	8	8	5	5	26

Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların tamamı Atatürk'ün kadın ve çocuğa verdiği önem(f=26) konusunda görüş bitirmiştir. Atatürk'ün kişilik özelliklerinden büyük bir çoğunluk (f=24) insan ve millet sevgisine daha sonra liderliği (f=21) konusunda görüş bildirmiştir. Atatürk'ün gurura yer vermemesi(f=2) konusunda en az görüş bildirilmiştir. Katılımcıların görüşlerinin bir kısmı aşağıda verilmiştir. Frekans dağılımları incelendiğinde elli yaş üstü kadın katılımcıların diğer guruplara kıyasla daha az görüş bildirdiği ya da bilgi sahibi olduğu söylenebilir.

“Mustafa kemal Atatürk iyi bir asker, muvazzaf subay iyi bir devrim adamı ve düzgün bir siyasetçi, dürüst çalışkan, kimseyi bir birinden ayırt etmeyen bir lider” (ERDİNÇ41).

Yukardaki görüş incelendiğinde Atatürk'ün askeri ve siyasi yönden yetenekli oluşu ile eşitlikçi özelliklerinden bahsetmektedir. Katılımcı ile yapılan tekrar görüşme sonrasında "ayrıt etmemek" ifadesinin insan ve millet sevgisi olduğu şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca EDİP85 kodlu katılımcı "vatani kurtardık ama şimdi uğraşacak başkaları da var kendi içimizden" sözüyle Atatürk'ün hem askeri hem de siyasi yönünü vurgulamaktadır.

Katılımcıların büyük bir kısmı Mustafa Kemal Atatürk'ün iyi bir önder olduğunu ifade etmişlerdir. "Her insanın bir kafa yapısı vardır. İnsanları sözleriyle ikna eden güven yaratan bir insan"(EDİP85).

"Atatürk ileri düşünceli, halkı milleti toplumu bir araya toplayan bir lider" (EKBER57).

Yukardaki cümlede katılımcı halkı bir araya "toplayan bir lider" ifadesi ile Türkiye cumhuriyeti öncesi Osmanlı dönemine vurgu yapmış. Dönemin padişahının liderlik yeteneğinin Atatürk'e kıyasla çok zayıf olduğunu ifade etmiştir.

Atatürk'ün açık sözlülüğüne yönelik ifadelerden biri "Açık sözlüdür kancık değildir ama dediği dedik ti. (KADRİYE78) ifadesiyle Atatürk'ün düşüncelerini açık bir şekilde ifade etmekten kaçınmadığı vurgulanmıştır.

"Eşsiz bir lider hiç birine benzemez. Hitlerin Almanya'yı ve dünyayı bu hale getireceğini sezmiş Adolf dünyayı kana bulayacak demiş ve nitekim yılar önce bu olayı anladı. Yurtta sulh cihanda sulh bu yüzden söyledi Suriye'yi görüyoruz.(ERDAL65)

Araştırmanın yapıldığı dönemde Suriye'de iç savaş çıkmış ve haberlerde sürekli bu konulardan bahsedilmektedir. Atatürk'ün Adolf Hitler'in hamlelerinin yanlışlarının farkında olduğu ve II. Dünya savaşına bir önlem amaçlı "yurtta sulh cihanda sulh" sözünü söylenildiği katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

Benzer şekilde: "Çok ileri görüşlüydü o zaman ki tarihte bu zaman ki sistemi o zamandan oturtmaya çalışmış. Fabrikalar, çiftçiyi kalkındırma, savunma sanayi, giyim, yeme, içme o zamanda olmayan şeyler... (KIYMET35). İfadesi Atatürk'ün ileri görüşlülüğünü vurgulamaktadır.

"Bu adam saraya düşkün olsa gider İstanbul'da sarayda yaşardı. Demek ki saray değil millet düşkünü kırsalda Ankara'da yaşamış"(KAMİLE58).

"Atatürk bir çocuğa sormuş vatani kim kurtardı diye çocuk Atatürk demiş. Atatürk ise: hayır yavrum vatani milletin kendi kanı, kendi kaderi kurtardı" (EDİP85).

Atatürk'ün kadına ve çocuğa verdiği öneme dair bazı ifadeler şu şekildedir:

"Eğer Atatürk Türk kadınına değer vermemiş olsaydı kadına seçme seçilme hakkı tanımaz eşitliği sağlamazdı" (ERDİNÇ41).

"Kadının sadece adı vardı kadın falan yoktu öncesinde bir insan olarak arazide çalışan evin içinden dışına çıkmayan bir kadındı. Seçme hakkı yok, seçilme hakkı yok bunların hepsinden mahrumdu Mustafa Kemal'le bu haklar verildi."(ERDAL65).

23 Nisanı çocuklara bayram yaptı. Başka ülkede yok böyle bir şey Türkiye'de var sadece (KADER40).

Atatürk Öncesi ve Sonrası İle İlgili Görüşler

Araştırmanın bu kısmında belirgin gruplamalar oluşmamıştır. Bu nedenle bu tema yeniliklerin tamamını kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Temaya yönelik kod frekans tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 6. Atatürk öncesi ve sonrası döneme ilişkin frekans tablosu

	Erkek		Kadın		TOPLAM
	50 yaş altı	50 yaş üstü	50 yaş altı	50 yaş üstü	
Görüşler	3	6	3	1	13

Araştırmada 50 yaş üstü erkeklerin diğer guruplardan daha yüksek frekans sağladığı görülmektedir. Burada araştırmaya katılan 50 yaş üstü erkek katılımcıların ikinci derece akrabaları ve kendi aile bireyleri ve etraftan aldıkları duyuların etkili olduğu söylenebilir. Katılımcılar dönemi birebir yaşamamış olsalar da dönemin tanıklarıyla birebir konuşma ve görüşme imkanına sahip olmuşlardır.

"Fabrikalar, çiftçiyi kalkındırma, savunma sanayi, giyim, yeme, içme o zamanda olmayan şeyler." (KİRAZ35).

4. Tartışma

MEB 4. Sınıf sosyal bilgiler kitabında yer alan konular bağlamında görüşme formu hazırlanmıştır. Yapılan görüşmeler doğrultusunda katılımcılardan izinler alınarak görüşmeler yapıldı. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler iki araştırmacı tarafından kodlandı. Veri analizi sonrasında:

Katılımcıların tamamı kadına verdiği önem ve çocuk sevgisi konusunda bilgi sahibidir. Ve sorulan soruya açık bir şekilde görüş bildirmişlerdir.

Katılımcıların büyük bir kısmı insan ve millet sevgisi, iyi bir komutan olması ve aile bireyleri konusunda bilgi sahibidir.

En az görüş bildirilen konular: gurura yer vermemesi, cesareti ve öğrenim hayatı konusundadır. Bu konular hakkında elde edilen verilerin az olmasının nedenleri arasında öğrenim hayatına ait sorunun kapalı uçlu soru olması ve tamamen bilgiye dayanması söylenebilir. Cesareti konusunda ise Atatürk'ün iyi bir komutan olması ve liderliğinin cesaret kavramının önüne geçmesi katılımcıların bu yönde yanıtlar vermesi sıralana bilir. Gurura yer vermemesi konusunda katılımcıların büyük bir kısmı gurur-onur-kahramanlık kavramlarının net bir şekilde ifade edilememesi ya da kavramların bir birlerinden belirgin bir şekilde ayrılması frekansların düşük olmasında etkili olduğu söylenebilir.

“Sizce Atatürk'ün yaptıkları gerekli midir?” sorusuna Bir katılımcı dışında bütün katılımcılar Atatürk'ün yaptıklarının gerekliliği konusunda hem fikirdir. Aykırı görüş bildiren katılımcı “Bence çoğu gerekli değildi örneğin Şapka inkılabı” şeklinde görüş bildirmiştir.

50 yaş üstü kadın katılımcıların diğer guruplara kıyasla daha düşük frekans vermelerinin nedenleri şu şekilde sıralana bilir:

1- Hayatlarının tamamını köyde geçirmeleri

Biz annelerimizden şanslıyız onlar hayatları boyunca il merkezini görmedi biz hiç olmazsa üç-dört kere çarşı pazar bahanesiyle gittik (KADRİYE78).

Katılımcının görüşünden anlaşılacağı gibi katılımcılar 40 yaşından sonra televizyon ile tanışmış gazete haftada bir kez köy kahvesine gelmektedir. “15 günde bir biri Isparta'ya giderse bir gazete getirirdi. Bizim en büyük eğlencemiz buydu. Sabahtan akşama kadar o gazete tekrar tekrar okunur yorumlar yapılırdı”(Emin85) toplumun kapalı bir toplum olması ve kadınların dış dünya ile kopuk olması bu sebeplerden biri olarak sıralanabilir.

2- Eğitim olanaklarının kısıtlı olması

Bizi 3. Sınıfa kadar bile zorla gönderdiler. Babamız kız kısmının okulla işine diyerek bizi okutmak istemedi” (KEZ-BAN71). Toplumun “kadın” algısı ve kadınların bastırılması toplumsal ve siyasi olaylardan uzak durmasına kendilerini soyutlamalarında etken olarak gösterilebilir.

3- Etkileşimde bulunulan çevrenin bilgi birikimi açısından fakir olması

“Bizim zamanımızda iş mi yok en az 7-8 horanta bunların en az iki güne bir ekmek yapmak gerekir, ev işleri, tarla, bostan işleri akşam olsa da iş bitse derdik”(KEVSER74). Bayan katılımcıların dönemin iş yükünün büyük bir kısmını kendilerinin üstlenmeleri, toplumsal olaylara olan ilgiyi azaltmış, aile bireylerinin ve kendilerinin temel ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğunun her şeyden baskın gelmesi şeklinde sıralanabilir.

Araştırma katılımcılarından sadece biri (ERDAL65) görüşme formundaki bütün sorulara örnekler vererek yanıtlamıştır. Yapılan görüşme süresince katılımcının sadece ilkokul mezunu olduğu öğrenilmiştir. Bilgileri nereden ve nasıl öğrendiği sorulduğunda “Askerde Atatürk ile ilgili birkaç kitap okudum. Tarihi sevdiğimi o zaman anladım. Ben ülkemi seven bir insanım ve ülkenin sorunları geçmiş ve geleceğinin beni ilgilendirmesi de gayet doğaldır. Bu amaçla gündemi takip ederim mümkün olduğunca okumaya çalışırım ha bu ille de kitap olmak zorunda değil gazete dergi elime ne geçerse...” bu ifade ele alındığında katılımcının yurttaş olarak bilinçli olma konusunda gayretli olduğu ve bu konuda çaba sarf ettiği söylenebilir.

Araştırmaya katılan 50 yaş üstü erkek katılımcıların tamamı sorulan sorulara cevap verme gayretindedir. Sorulara verilen cevapların altında yatan temel etken mübadele sürecini yaşamış akrabalarının olması ve Bulgaristan'da kalan ya da göç sürecinde ölen yakınları hakkında duyulanların Atatürk'e minnet duymalarına neden olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak araştırmaya katılan bireylerin 4. Sınıf sosyal bilgiler Atatürkçülük konuları bağlamında farkındalık

düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Göç ve göçün etkileri, köyün kurulma aşamasında yaşanan sıkıntılar, yerli halk ile olan kültürel farklılıklar halkın dış tolumdan kendini soyutlamasında etkili olduğu söylenebilir. Bu durum Atatürk'e minnet duygularının, mübadele süreci sorunlarıyla, güçlenmesinde etkili olduğu söylenebilir

5. Kaynakça

- Akbaba, B. ve Kılcan, B. (2012) . Sözlü Tarih Çalışmalarına Yönelik Tutum ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*. 2-1
- Akbulut, H. (2014). Sinemaya gitmek ve seyir: Bir sözlü tarih çalışması. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 1-16.
- Çakmak, F. (2010). *Sözel Tarihçilikte Saptamalar ve Sorunlar: Bursa Örneği. Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler* Ankara 18, 20 Mart 2010.545-556
- Creswell, J., W. (2003). *Research Design. Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, (Second Edition). UK: Sage publications.
- Dhoest, A. (2014). Audience Retrospection as a Source of Historiography: Oral History Interviews on Early Television Experiences. *European Journal of Communication*.30(1) 64-78.
- Duman, Ö.(2009). Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 43, 473-490.
- Fidan, S. (2011). Sözlü Kültür- Sözlü Tarih İlişkisi Bağlamında Niş Türküleri . International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.6(4)139-148.
- İncegöl, S. (2010). *Sosyal Bilgiler Dersinde Örnek Bir Sözlü Tarih Uygulaması*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Gillette, M.,L.(2010). *Launching the War on Poverty. Second edition*. USA : Oxford university press.
- Hamilton, P. ve Shopes, L. (2008). *Oral History And Public Memories*. Temple University Press Philadelphia.
- Keegan, S. (2009). *Qualitative Research: Good Decision Making Through Understanding People, Cultures and Markets*.
- Kumru, G. (2009). *Tarih öğretimi açısından sözlü tarih yazımı: Karaca Ahmet Dergahi örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ong, W., J. (2010). *Sözlü ve Yazılı Kültür*.(Çvr. Sema Postacıoğlu Banon) Metis Yayınları. İstanbul.
- Metin, M. (2016) *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Source Book*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Murchison, J., M. (2010). *Ethnography essentials designing, conducting, and presenting your research*. (1. Baskı). USA: Jossey-Baas.
- Patton, M., Q. (2001). *Qualitative Research & Evaluation Methods* (3. Baskı). Sage Publications.
- Resse ,A. (2014). *Dedicated to God an Oral History of Cloistered Nuns*. UK: Oxford University Press.
- Ritchie, D. ,A. (2015). *Doing Oral History*, (3. Baskı) . USA : Oxford University Press.
- Sağlam, M.(2015). 1960-1970 Dönemi Yozgat Lisesi Mezunları: Öğretmenlerimiz. *Journal of Education and Future*.8,103-115
- Thompson, P. (2000). *Voice of the past: Oral history*. UK: Oxford University Press on Demand.
- Thompson, A. & Perks, R. (1998). *The oral history reader*, London: Routledge Press.
- Tonbul, T. (2010). *Üçüncü Hizmet Bölgesinde Görev Yapan Öğretmenlerin Problemlerine İlişkin Bir Sözlü Tarih Araştırması* (1995-2005). Yayınlanmış yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Vansina, J. (1985). *Oral Tradition As History*. England: The University of Wisconsin Press
- Yazıcı, H., Reisoğlu, S. ve Altun, F.(2012). Etnografik araştırmacının değerleri ile araştırma yöntem ve sonuçları arasındaki ilişki. *Batman University Journal of Life Sciences*, 1(1), 649-657.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*.(9. genişletilmiş baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, Ö. ve Doğramacı, H. (2014). *Muğla-Milas Kore Gazilerinin Anıları Işığında Kore Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme*. Tarih Okulu Dergisi (TOD).17,545-570
- Yin, R. K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. USA: Guilford
- Yow, V., R. (2005). *Recording Oral History A Guide For The Humanities And Social Sciences*. Second Edition. UK: Altamira press.